

kuin kielisaarekkeiden hyvin selvissä lättäläislainatapaauksissa.

Lembit Vaba tunnetaan merkittävimpana virolais-lätiläisten kontaktien tutkijana. Hän on omistautunut tähän tutkimukseen jo kolmen vuosikymmenen ajan, kuten osoittavat hänen väitöskirjan lähdeluettelossa mainitut 35 tutkielmaansaakin. Tämä teos on artikkeliväitöskirja siinä mielessä, että se perustuu varsin olennaisesti väittelijän aiempiin julkaisuihin.

Vaban väitöskirja on uusin saavutus itämerensuomalaisessa kielikontaktitutkimuksessa. Se on ensinnäkin kattava esitys kaikkinaisesta latvian kielen viroon kohdistuneesta vaikutuksesta. Pääpaino on lainasanoissa, jotka ovatkin tämän vaikutuksen keskeisin alue. Tätä sanastoa kirjassa on tutkittu hyvin monipuolisesti. Monista muista lainasanaston tutkimuksista poiketen tässä väitöskirjassa sanastoa on käsitelty varsin perusteellisissa sana-artikkeleissa foneettisesti, kieliopillisesti, merkitysopillisesti ja maantieteellisen levikin kannalta. Artikkelien etymologinen osa osoittaa erinomaista latvialaisen lingvistiikan tuntemus-

ta. Lopuksi mainitaan aina kutakin sanaa koskeva tutkimuskirjallisuus, joka käsittää yhteensä lähes viisisataa painettua lähdetä. Kokonaisuudessaan väitöskirja on täydennetty ja laajennettu laitoksen väittelijän parikymmentä vuotta sitten (1977) ilmestyneestä monografiasta *Läti laensõnad eesti keeles*, joka pohjautui hänen filologiatieteiden kandidaatin väitöskirjaansa.

Kirjan todellinen helmi on luku 4.2.1.4, joka käsittelee lättäläis-virolaisten kielisuhteiden kuvastumista Harglan pitäjän tukinuitajien kielessä. Tämä luku on paljolti kielisosiologiaa, sillä siinä valaistetaan kiinnostavasti tukkilaisten todellisia kielenkäyttötilanteita. Siinä myös näkyvät tiivistetyt ne Vaban tieteelliset ansiot, jotka ovat ominaisia koko teokselle: sana-aineiston kerääminen arkistoista, kentältä ja painetusta kirjallisuudesta sekä sen taitava selittäminen. ■

SEPPO SUHONEN

Suomalais-ugrilainen laitos, PL 25 (Franzeninkatu 13), 00014 Helsingin yliopisto
Sähköposti: seppo.suhonen@helsinki.fi

RETKI MENNEESEEN MAAILMAAN

Christfrid Ganander *Nytt finskt lexicon*. Alkuperäiskäsikirjoituksesta ja sen näköispainoksesta toimittanut Liisa Nuutinen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 676. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 95. SKS & Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki 1997. 1174 s. ISBN 951-717-993-6.

Christfrid Ganander *Nytt finskt lexicon: hakemisto*. Toimittanut Liisa Nuutinen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 688. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 100. SKS & Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki 1997. VI + 485 s. ISBN 951-746-007-4.

Rantsilan kappalainen Christfrid Ganander oli 1700-luvun loppupuolen merkittävin suomenkielinen tietokirjailija. Kanakopin kokoisessa ullakkohuoneessaan

hän laati käsikirjoitukset muun muassa kahteen lääkärikirjaan, arvoituskokoelmaan ja opettavaiseen satukirjaan. Hän keräsi kansanrunoja ja sananlaskuja ja sepitti itsekin

runoja sekä perinteistä runomittaa että kansainvälisiä tyylejä noudatellen. Osan tuotannostaan hän julkaisi ruotsiksi. Tähän joukkoon kuuluvat muun muassa tutkimukset runsaista vesisuonista ja »tattareista» eli mustalaisista sekä tunnetuimpana kaikista sanakirjan muotoon laadittu *Mythologia Fennica*, kuvaus suomalaisten muinaisesta uskonnosta ja uskomuksista.

Kielitieteen kannalta Gananderin pääteos on lähes Nykysuomen sanakirjan vahvuinen käsikirjoitus *Nytt Finskt Lexicon*, joka valmistui vuosina 1787–1788. Innostuksen sanakirjatyöhön Ganander oli ilmeisesti perinyt äidinisältään, Kauhajoen kapalaiselta Henrik Hideeniltä, jonka luokse hän oli muuttanut asumaan kymmenvuotiaana oman isänsä kuoltua. Empiirinen tutkimus oli 1700-luvulla arvossaan sekä luonnontieteen että humanismin piirissä, ja sanojen keräily oli monien pappismiesten lempiharrastus.

Ganander oli ilmeisesti aloittanut oman keräilytyönsä lisäilemällä tietoja isoisänsä sanavihkoon, joka ei ole säilynyt jälkipolville mutta jonka olemassaolosta Henrik Gabriel Porthan antaa tietoja omissa muistiinpanoissaan. Myöhemmin Ganander siirtyi täyttelemään Daniel Jusleniuksen vuonna 1745 ilmestyneen sanaluettelon Suomalaisen Sana-Lugun Coetus marginaaleja ja välilehtiä. Kun tila niissäkin kävi vähiin, hän käytti ylimääräisiä numeroituja irtolehtiä ja lippusia, joita hän leikkeli muun muassa vanhoista kirjekuorista ja asiakirjoista. Aineistoa Ganander sai sekä kirjallisuudesta, kansanrunoudesta että muiden aikalaistensa keräelmistä. Epäilemättä hän tarkkaili myös itse ihmisten puheita ja pani muistiin sekä kuulemiaan sanoja että kokonaisia ilmauksia.

Gananderin sanakirjan lähteitä on yksityiskohtaisesti tutkinut Osmo Hormia vuonna 1961 valmistuneessa väitöskirjassaan. Hänen mukaansa tärkein painettu lähde oli

Raamattu, jota koskevia viittauksia ja sitaatteja on lähes kolme ja puoli tuhatta. Lisäksi on suuri joukko Raamatusta juontuvia mutta siitä sanamuodoltaan jonkin verran poikkeavia esimerkkejä. Tärkeitä lähteitä olivat myös hartauskirjat, almanakat, vuonna 1759 painettu Ruotzin Waldacunnan Laki sekä erilaiset asetukset. Muunkielisistä luonnontieteellisistä teoksista ja pitäjänkuvauksista Ganander poimi melkoisen määrän suomalaisia kasvien ja eläinten nimiä, maastoterminologiaa ja elinkeinoihin liittyviä sanoja. Työn kehyksenä olleen Jusleniuksen sanakirjan Ganander siirsi omaan teokseensa jokseenkin kokonaan. Vain muutama sana, muun muassa *Suomi*, näyttää lipsahaneen pois kopioinnin yhteydessä.

Gananderin tärkein yhteistyökumppani oli Porthan, joka oli ensin itsekin ryhtynyt sanakirjan laadintaan mutta muiden kiireidensä takia ja päällekkäisyyksien välttämiseksi antanut sittemmin omat aineistonsa Gananderin käyttöön. Porthania on myös tapana syyttää siitä, ettei Gananderin sanakirja päässyt painoon asti. Tämä Suomen tiedemaailman tuonaikainen johtohahmo piti käsikirjoituksen korjaamista ja täydentämistä välttämättömänä ennen sen julkaisemista. Porthan oli kiinnostunut erityisesti sanojen alkuperästä ja variaatiosta ja kaipasi lisää näitä seikkoja valaisevia murretietoja samoin kuin sukukielisiä vastineita.

Gananderin käsikirjoitusta lukiessa on helppo ymmärtää Porthanin vaatimukset. Murrevastineita, lähteitä ja sukukielten esimerkkejä virosta ja saamesta on merkitty käsikirjoitukseen satunnaisesti, sanojen merkityksen tai esimerkkilauseiden selitykset saattavat olla vaillinaisia tai puuttua kokonaan. Saman sanan vastineet eri murteissa on voitu esittää erillisinä hakusanoina (esim. *ihte*, *itte*; sen sijaan *itze* esiintyy hakumuotona vain kompleksisten sanojen osana), ja sama hakusana voi esiintyä kah-

teen tai useampaankin kertaan (esim. *anastan, arpo, arwo*). Erityisen hankala on Gananderin vertailusysteemi. Sanoja ja asioita on mainittu yhdessä ilmeisesti sitä mukaa kuin ne ovat kirjoittajan mieleen tulleet, mutta näiden keskinäistä suhdetta ei useinkaan täsmennetä tai selitetä millään tavoin. Vertailukohteina saattaa olla myös muihin kielikuntiin kuuluvien kielten sanoja, esimerkiksi kreikan, heprean, gootin tai skandinaavisten kielten vastineita (ks. esim. *halaan, hame, runo*).

Gananderin puolustukseksi on todettava, että hänen aikanaan Suomessa vallitsi vielä melko yleisesti se rudbeckilainen ajattelutapa, että koko eteläisten maiden kulttuuriperintö olisi Pohjolasta lähtöisin. Ne liosaisessa teoksessaan *Atlantica* (1679–1702) Olof Rudbeck vanhempi oli todistellut, että Ruotsi-Suomi oli lähes kaikkien maapallon kansojen alkukoti, ja monet Pohjois-Suomen paikannimet viittasivat hänen mukaansa suoraan muinaisiin jumaliin ja kuninkaisiin, esimerkiksi *Iijoki Isikseen* ja *Tornio Toriin*. Suomen sukulaisuutta heprean ja kreikan kanssa todisteltiin vielä monissa tieteellisiksi tarkoitetuissa tutkimuksissa 1700-luvulla, ja vasta Porthan oli se ratkaiseva tiedemies, joka Suomessa saattoi vertailevan kielentutkimuksen suomalais-ugrilaisille urille.

Omilla vertailuillaan Ganander ei välttämättä halunnut todistaa yhtään mitään. *Mythologia Fennican* esipuheessa hän ilmaisi suhtautuvansa epäilevästi suomen ja kreikan keskinäistä sukulaisuutta koskevaan hypoteesiin, jota esimerkiksi Huittisten rovasti Nils Idman oli puolustanut vuonna 1774 ilmestyneessä tutkimuksessaan. Tästä huolimatta Ganander poimi innokkaasti Idmanin työstä esimerkkejä omaan sanakirjaansa. Ilmeisesti hänen tavoitteenaan oli yksinkertaisesti panna kirjoihin kaikki mahdollinen tieto suomen kielen sanastosta ja jättää aineiston kriittinen ar-

viointi muiden tehtäväksi.

Gananderin käsikirjoituksen puutteita auttaa ymmärtämään myös se seikka, että tekijä joutui käsittelemään suurelta osin itselleen tuntematonta sanastoa ja päättämään perusmuotoja ja merkityksiä pelkäämään oman aineistonsa perusteella. Aina hän ei voinut tietää, oliko kysymyksessä itsenäinen lekseemi vai toisen variantti. Esimerkiksi *ihwen* (vrt. kansanrunojen *ihveniä, ahvenia*) on esitetty jonkinlaisen kalan nimityksenä, ja *tuimen* on tulkittu tuoretta tai suolatonta kalaa merkitseväksi sanaksi (kansanrunojen *tuimena, taimenia*). Oudon näköinen substantiivi *kyyi* tarkoittaa Gananderin mukaan vaskikäärmettä, mutta esimerkkilauseissa näyttää esiintyvän vain tavanomaisen *kyy*-sanan taivutusmuotoja (esim. *se on luotu kyille kytkijäksi*). Hapatavaa ainetta merkitsevän substantiivin nominatiiviksi on merkitty *happattimen*.

Johtamisen ja taivuttamisen rajaa Ganander ei ole pitänyt kovinkaan jyrkkänä, ja hakusanojen joukossa on jonkin verran selviä taivutusmuotoja, esimerkiksi nominien sijamuotoja (*hetties* 'hetteessä'), verbien refleksiivisiä taivutusmuotoja (*asehen* 'asettaudun'), passiivimuotoja (*armoitetaan*) ja imperatiiveja (*hajotkok* 'hajotkoon'). Itsenäisenä hakusanana on mainittu muun muassa turunmurteinen monikko *ikket* (sanasta *ies*) sekä suoraan kansanrunoista poimittu *asemengama* (*ej täsä sinun siansi, asemengama sinulla*) muotoa tarkemmin erittelemättä. Myös komparatiivi- ja superlatiivimuotoja Ganander saattaa esittää itsenäisinä hakusanoina (*elombi, alin* l. *alimmainen*), ja produktiivisia johdoksiakin on paikoitellen turhan runsaasti (esim. *aasi*-sanasta *aasinen, aasillinen* ja *aasitoin*). Osittain leksikaalistuneet partisiipit (*arvattapa, arwattava, meinattapa*), agenttipartisiippia muistuttavat *malmä*-johdokset (*hallanpanema, häälyttämä*) sekä lukuisat *sti*-johtimella muodostetut adverbit (*arma-*

hasti, haluttomasti) ovat olleet sanakirjan-teossa rajausongelmana Gananderin aikana niin kuin ne ovat edelleenkin.

Porthan ryhtyi itse tarkistamaan ja korjaamaan käsikirjoitusta ja värväsi työhön myös muutamia tuttaviaan. Gananderin käsikirjoituksessa onkin Porthanin tekemien vähäisten huomautusten lisäksi neljällä eri käsialalla tehtyjä merkintöjä. Näissä on Laitilan murre äänteellisine erikoispiirteineen (esim. s.v. *flatisen: kouko juox nitu ylidfde nij ett vesi flatis kondes*) vahvasti esillä kirkkoherra Johan Helsingbergin ansiosta. Muiden, tuntemattomiksi jääneiden korjaajien joukossa näyttää olleen luonnontieteen erikoistuntija, joka on lisännyt kirjaan suuren määrän eläinten ja kasvien nimiä ja joskus korjailut aiempien kirjoittajien antamia virheellisiä tietoja (ks. esim. *aivastus-ruoho*).

Korjaustyö ei kuitenkaan johtanut toivottuun tulokseen. Porthanin kuoleman jälkeen (1804) käsikirjoitus lunastettiin Turun akatemian kirjastoon, jossa se sai rauhassa pölyttyä vuoteen 1818 asti. Tällöin Turussa vieraili tanskalainen kielentutkija Rasmus Rask, joka tiesi suomen kielen kiinnostavan ulkomaisia kielentutkijoita mutta olevan vaikeasti tutkittavissa sopivanmuotoisen lähdeaineiston puuttumisen takia. Rask totesi Gananderin käsikirjoituksen arvokkaaksi ja järjesti sanakirjatyölle mesenaatin Pietarista. Tekijäksi ryhtyi suomen kielen dosentti Kustaa Renvall, tieteellisesti pätevä ja järjestelmällinen tutkija, ja hänen Suomalainen Sana-kirjansa ilmestyi kahtena niteenä vuosina 1823–1826. Se perustui keskeisiltä osin Gananderin aineistoon, joskin sekä esimerkkejä että Renvallin marginaaliseksi katsomaa sanastoa oli karsittu ankaralla kädellä ja toisaalta lisätty jonkin verran uusia sanoja. Esitystapa oli Renvallin sanakirjassa olennaisesti selkeämpi ja johdonmukaisempi kuin Gananderilla. Renvallin sanakirja oli 1800-luvun alku-

puolen leksikografinen huippusaavutus, jota myöhemmät sanakirjantekijät, muun muassa Elias Lönnrot, aktiivisesti hyödynsivät.

Gananderin alkuperäinen käsikirjoitus pelastui onnellisesti Turun palosta 1827, sillä Renvall ei ollut ehtinyt palauttaa lainaamaansa aineistoa takaisin kirjastoon ennen rakennuksen ja siellä olleiden koelmien täydellistä tuhoutumista. Käsikirjoitus alkoi uudestaan kiinnostaa sanaston tutkijoita 1920-luvulla, kun oltiin käynnistämässä ja toteuttamassa suuria ja tärkeitä sanakirjahankkeita, kansankielen sanakirjaa, etymologista sanakirjaa ja Nykysuomen sanakirjaa. Gananderin käsikirjoituksesta tehtiin kolme tukevaa nidettä kattava näköispainos 1937–1940.

Gananderin sanakirja on ollut tutkijoiden ulottuvilla periaatteessa koko ajan valmistumisensa jälkeen, ja suhteellisen helposti se on ollut kenen tahansa saatavissa näköispainoksen ilmestyttyä. Teoksesta on kirjoitettu lukuisia kuvauksia ja arviointejä. Sen vuoksi onkin suorastaan hätkähdyttävää havaita, miten paljon uutta tietoa kirjasta voi ammentaa nyt, kun teoksesta on valmistettu uusi, selväkielinen laitos. Lukiijan ei enää tarvitse kohdistaa koko tarmoaan Gananderin koukeroisen käsialan tulkitsemiseen ja arvuutella itsekseen, onko onnistunut lukemaan merkilliseltä näyttävän sananmuodon juuri sillä tavoin, kuin Ganander oli sen tarkoittanut. Nyt hän voi viimeinkin rauhassa keskittyä kirjan varsinaiseen sisältöön.

Sanaston tutkijaa miellyttää esimerkiksi se, että Gananderin sanakirja on pitkälti synonyymisanakirja. Esimerkiksi *ahkiota* voi nimittää Gananderin mukaan *akkioksi*, *pulkaksi* tai *veturiksi* ja *ahman* muita nimiä ovat *kamppi*, *osma* ja *kamppikarhu*. Haku-sanoina voi olla myös yhdyssanoja, joiden rinnalla on mainittu muitakin samamerkityksisiä kompositumeja, esim. *airon-lapa* ja

airon-terä, ja yksinkertaisen perussanan yhteydessä voi olla kompleksisia lekseemijä, jotka sisältävät mainitun hakusanan. Esimerkiksi *haukan* yhteydessä Ganander on maininnut myös *mäki-haukan*, *pulliais-haukan* ja *pöllö-haukan*, mitä ne sitten lie-nevätkään.

Varsinaisen hakusanan kohdalla Ganander mainitsee usein monia eri murre- tai muita variantteja, esim. *alinomaa*, *alinomati*, *alinomattain*; *herkeen*, *herkeän*, *herkiän*; *horna*, *horno*, *hortto*, *horros*. Hakusanoina on myös liitepartikkeleita, esimerkiksi kirjakielessä tähän aikaan vielä varsin harvinainen *-han/hän*, jonka jälkimmäinen variantti on mainittu myös aivan oikeassa etymologisessa yhteydessään eli persoonapronominin *hän* kohdalla.

Erityisen mielenkiintoista aineistoa Gananderin sanakirja tarjoaa historiallisen sananmuodostusopin tutkijoille. Joukossa on nykyisessä yleiskielessä tuntemattomia johdoksia, esim. *ahnetoin* 'ei ahne', *hänni* 'hännällinen', *löytykäinen* 'löytöpalkkio', *susimas* 'ahne', sekä muita rakenteellisesti kiintoisia muodosteita, kuten esimerkiksi prepositiorakenteeseen perustuva yhdysadjektiivi *aldakulmainen*, bahuvriihiadjektiivi *halliparta*, kollokaatiomuotoinen adverbi *myhky mähkin* 'umpimähkään' ja adjektiiviksi ilmoitettu substantiivin komparatiivimuoto *sugumpi* 'läheisempää sukua oleva'. Gananderin sanakirjasta löytyy johdostyyppiä, jotka 1700-luvun loppupuolella olivat vasta tekemässä tuloaan kirjakieleen, esimerkiksi *tar/tär*-loppuiset naispuolisen olennon nimitykset (*Etelätär*, *Luonnotar*) ja *-oida/öidä*-loppuiset verbit (*ahkeroida*), joiden asemesta aiemmin käytettiin pitempää johdostyyppiä (*ahkeroitsen*).

Kirjakielen sanaston kehityksen tutkijalle uusi laitos on todellinen aarreaitta. Gananderin sanakirjasta löytyy enemmän sanojen ensiesiintymiä kuin mistään muusta 1700-luvun lähdeoksesta, ja se on en-

simmäinen sanakirja, jossa sanojen merkitystä ylipäänsä on selostettu yksinkertaista käännöstä laajemmin ja jossa sanojen käyttöä on valaistu esimerkkilauseiden avulla. Ensiesiintymistä voi etsiä lisätietoja Raimo Jussilan vastikään toimittamasta hakuteoksesta *Vanhat sanat*.

Gananderin sanakirja on ainutlaatuinen lähde myös puhekielen tutkijoille. Siitä löytyy monia sellaisia keskustelun elementtejä, joita nominipainotteisista kirjakielisistä sanakirjoista tai kieliopeista on turha hakea. Interjektioita on monenlaisia (*fyi*, *hoss*, *hujaa*, *piti piti*). Pronominia *se*, *seh* voidaan Gananderin mukaan monien muiden funktioiden lisäksi käyttää koirien kutsuhuutona sekä ihmiselle tarkoitettuna ottamiskehotuksena, joka voidaan panna myös monikkoon: *se kää*, *sehkän* tai *hekää!* Teoksesta löytyy myös meheviä solvauksia, haukumanimiä ja muunlaisia arvostelmia, esimerkiksi *holwasti*, *huippari*, *hutipuikkari* ja *hypan-pjeru*. Manauksia, uhkauksia ja päivittelyjä löytyy moneen tarkoitukseen: *woi pööweli toki*; *haist' taka maa, jos tahdo*; *jakka ma saan kinttaani*; *hullujas panet*; *no nyt ollaan hulassa*.

Monia erisnimiä voi Gananderin mukaan käyttää tavallista puhetta tehostamaan, esimerkiksi kehnoa työtä voi nimittää *Asikaaisen rakennukseksi*, kopeaa ihmistä kuvata sanonnalla *Sillä on Eskon rahoja* ja epäkohteliaaksi häipymiskäskyksi sopii *Mene Helsinkijn!* Kirjaan on pantu myös vierasperäisiä erisnimiä ja niiden muunnelmia, esimerkiksi *Erikiä* tai *Ericusta* vastaava *Eero* ja *Georgin* tai *Gregoriuksen* pohjalta muodostettu *Kreu*. Lisäksi sanakirjassa on joukoittain ruotsalaisia yleislainoja, jotka mitä ilmeisimmin ovat olleet käytössä 1700-luvun puhekielessä mutta eivät koskaan ole päässeet vakiintumaan yleiskieleen (*färikara* 'lautturi', *gestabodi* 'vieraspidot', *rakut* 'housut').

Gananderin sanakirjasta löytyy myös

muoto- ja lauseopillisesti kiinnostavaa aineesta. Esimerkkien joukossa on muun muassa inkongruenteja instruktiivirakenteita (*hiessä hapenin, hajalla hiuxin*) ja koloratiivisia konverbirakenteita (*söi hatikoizi, juoxee hekkaloitse*), joista etenkin viimeksi mainitut ovat olleet muussa vanhemmassa tai samanaikaisessa kirjallisuudessa hyvin harvinaisia. Yksikön toisen persoonan omistusliite on monissa esimerkeissä nykyään tuntemattomassa asussa *-nsi* (*hameensi* 'hameesi'; *leuwwallansi leikkaelet* 'leikkailet leuallasi', s.v. *haukoiskelen*), ja myös verbien rektiöt saattavat poiketa nykykielisistä (*näyttävät juuri harawixi* 'haravilta', s.v. *hara*).

Hakusanojen yhteydessä Ganander saattaa esittää kielen rakennetta koskevia yleisiä huomautuksia. Esimerkiksi *haaxi*-sanana taivutusta kuvatessaan hän toteaa yleisesti, että kaikki ruotsista lainatut *i*-loppuiset sanat säilyttävät genetiivissä *i*-vokaalinsa toisin kuin kielen oma laatu edellyttäisi. Aloittaessaan *d*-kirjaimella alkavien sanojen käsittelyn hän toteaa näiden olevan vierasperäisiä ja ääntyvän suomalaisten suussa *t*-alkuisina. Hän toteaa, että *d*:n voisi jättää suomen kielestä kokonaan pois, ellei se esiintyisi myös sanan sisässä. Tosin hän toteaa savolaisten, karjalaisten ja pohjoispohjalaisten tällöinkin jättävän *d*:n kokonaan pois tai korvaavan sen *t*:llä.

Perinnetieteilijät voivat ammentaa Gananderin sanakirjasta muutakin kuin sananlaskuesimerkkejä ja arvoituksia. Sanojen lisäksi Ganander innostuu välistä selostamaan myös asioita. Esimerkiksi *haasion* yhteydessä selitetään myös, mitä eroa on *pieleksellä* ja *sauralla*. Hakusana *auran* kohdalla todetaan sananlaskun tapaan, että *aura on atroja parea*, ja *anojavaimon* kerrotaan olevan nainen, joka kulkee morsiamen mukana kerjäämässä antimia. Luonnontieteilijäkin löytää Gananderin tekstistä mielenkiintoisia tiedon muruja. Nykyään

äärimmäisen harvinaista *kiljuhanhea* kerrotaan tavattavan Utsjoen Lapissa, ja *allia* löytyy Gananderin mukaan Leppävirran, Pieksämäen ja Pudasjärven pitäjistä. *Apilan* kukista kerrotaan tulevan vanhan voin kanssa keitettynä hyvä haavalaastari.

Liisa Nuutinen on tehnyt poikkeuksellisen vaativaa ja arvokasta työtä saattaessaan Gananderin sanakirjan helposti luettavaan asuun. Apunaan hänellä on ollut joukko erikoisalojen asiantuntijoita, muun muassa Marita Cronstedt selvittämässä vanhojen käsialojen kiemuroita, Tapani Harviainen translitteroimassa ja tulkitsemassa hepreankielisiä sanoja ja Tarmo Rahikainen ratkomassa painoasuun ja ATK-käsittelyyn liittyviä ongelmia. Vuonna 1984 aloitettu työ on saatu komeaan päätökseen.

Aivan erityisen suurkiitoksen toimittajat ansaitsevat erillisen hakemiston laadinnasta. Sana-artikkeleissa esiintyy suuri määrä sellaisia sanoja tai sananmuotoja, joita ei mainita itsenäisinä hakusoina mutta joiden muodosta ja merkityksestä lukija voi tehdä omia päätelmiään muiden hakusanojen yhteydessä mainittujen esimerkkilauseiden nojalla. Alkuperäisestä käsikirjoituksesta tietoja hakeva lukija ei tule myöskään ajatelleeksi, että sama hakusana voisi esiintyä useassa kohdin. Nyt kaikki esiintymät selviävät salamannopeasti hakemistosta.

Gananderin sanakirjan käyttöä on tähän asti vaikeuttanut myös se, ettei sen aineisto ole tiukasti aakkosjärjestyksessä, vaan ryhmittely on osittain etymologinen. Esimerkiksi verbiä *empiä* pitää hakea kieltoverbin kohdalla, mikä nykylukijalle ei välttämättä tulisi mieleen, sillä *empiä* yhdistetään nykyään pronomnivartaloon *e-*. Gananderin aakkosjärjestys ja oikeinkirjoituskin poikkeavat nykykielisestä monin tavoin. Nyt teoksen kaikki sana-artikkelit on numeroitu, joten halutun sanan löytäminen on nykyiseen mukana aakkostetun hakemis-

ton avulla helppoa. Sivukäsialat on erotettu Gananderin omasta tekstistä hakasulkein. Hakemistossa on ilmoitettu myös sananmuotojen esiintymisfrekvenssit. Sen esipuheesta käy ilmi, että hakusanojen kokonaismäärä on 35 122.

Mutta mikään ei ole täydellistä, ei edes Gananderin sanakirjan selkokielinen laitos. Toimituksen kriittisiä kommentteja ei kirjassa juuri ole, jos ei sellaisiksi lasketa kumasulkeisiin merkittyjä täydennyksiä. Hakemistossa ei homografisia muotoja ole erotettu toisistaan. Sanastontutkija ja etenkin johto-opin spesialisti jää kaipaamaan sananloppujen mukaan aakkostettua käänteissa-

nastoa. Toivottavasti tällainen saadaan aikaan mahdollisimman pian, sillä Gananderin anti historiallisen sananmuodostusopin kannalta tiedetään jo nyt poikkeuksellisen suureksi. Kaiken kruunu olisi ollut, jos hakemiston sananmuodot olisi analysoitu ja aineisto lemmattu, mutta tämä olisi ilmeisesti ollut kohtuuton urakka minkään järkevän aikataulun puitteissa. Nyt tämä työ jää meidän sanastontutkijoiden mieluisaksi velvollisuudeksemme. ■

KAISA HÄKKINEN

*Finska institutionen, Åbo Akademi,
Fänriksgatan 3, 20500 Åbo*

VÄLÄYKSIÄ TEORIAN SIIVITTÄMÄLTÄ TUTKIJANURALTA

Paavo Siro *Lauseopin periaatteita. Kaksitoista artikkelia.* Toim. Pentti Leino. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki 1996. 259 s. ISBN 951-45-7279-3.

Pentti Leinon toimittama *Lauseopin periaatteita* sisältää kaksitoista Paavo Siron artikkelia aikajärjestyksessä. Ensimmäinen, *Lauseoppi uuden logiikan valossa*, ilmestyi vuonna 1941 ja viimeinen, *Logiikan merkkikieli ja luonnollisen kielen lauseoppi*, vuonna 1993. Yksi artikkeleista, *Kausatiivien kielioppia*, on aiemmin julkaissamaton. Tämä alun perin opetusmonisteeksi kirjoitettu kokonaisuus vuodelta 1978 on kuitenkin 67-sivuisena kokoelman pisin; lyhin kirjoitus on kolmisivuinen »Kala ottaa onkeen» (1958). Neljän jo mainitun artikkelin lisäksi kokoelmassa ovat mukana artikkelit *Lauseopin periaatteita* (1943), *Psykologisesta ja formaalisesta merkitysoopin tutkimuksesta* (1949), *Infinitiivin asema suomen kieliopissa* (1964), *Suomalaisugrilaisten kielten kielteisten verbinmuotojen syntaktinen komponentti* (1967), Suo-

men kielen verbien finiittimuotojen syntaktinen komponentti (1967), *Mistä substantiivi ja verbi tulevat?* (1978), *Sijamuotojen syntaksia* (1979) sekä *Voimisen ja kelpaamisen verbit syntaksin ongelmana* (1984).

Esipuheesta selviää, että Siro itse osallistui kokoelman artikkeleiden valintaan ja näki vielä kirjan viimeisen vedoksen. Kokonaisuutena artikkelit tuovat selvästi ilmi sen, että tietyt lauseopin ongelmat askarruttivat Siroa koko hänen tutkijanuransa ajan, ja toisaalta myös sen, että hän oli loppuun asti avoin uusille teorioille. Artikkelien kautta hahmottuu fennistiikan piirissä harvinaiseksi jäänyt teoreettinen tutkijatyyppi. Siron yleiskielitieteellinen näkökulma näkyy ensinnäkin siitä, että hän pitää teoriaa tärkeänä, mutta toisaalta myös siitä, että hän ymmärtää teorian suhteellisuuden. Nykypäivän teoreettinen lingvisti ajattelee juuri